

AMMELDELSE

Mogens Osler:
Fødselshjælpens historie. København: FADL-Forlag 2002 (178 sider).

Tematiseringen af livets begyndelse

Sociologer tager ofte for givet, at deres undersøgelses-subjekter allerede eksisterer, at de hverken er ufødte eller afdøde, men at de eksisterer som virkelige levende mennesker ude i den pulserende sociale verden. Derfor er det ganske rart, når forskere ofte fra fjerne eller beslægtede discipliner behandler de temaer, som vi selv overser, negliger eller ikke betragter som sociologisk relevante. Det har været tilfældet både med fødsels- og dødsstudier, der først nu er ved at vinde og finde fodfæste i dansk sociologi efter nu i adskillige årtier at have floreret i bl.a. amerikansk og britisk sociologi. Man bliver således stadig ofte nødt til at se til andre videnskabsgrene for at få indsigt i historien bag og håndteringen af disse marginale situationer i tilværelsen. Den forhenværende gynækologiske professor ved Rigshospitalet, Mogens Osler, antager således i sin nye bog *Fødselshjælpens Historie* en lidt anderledes indfaldsvinkel end at tage udgangspunkt i allerede eksisterende og levende mennesker, da han ønsker at undersøge de processer og omstændigheder, der omslutter livets skabelse – fødslen. Det er hans projekt at kaste lys over et tema, der hidtil har været henlagt i mørke i den videnskabelige og særligt i den sam-

fundsvidenskabelige historieskrivning. Som han indledningsvist slår fast, så er "graviditet og fødsel ikke blevet anset som emner, der skulle skrives om" (side 8). Det laver Oslers bog nu om på – og så på en lettilgængelig og informativ facon.

Bogen gennemgår mange af de forskellige elementer, der spiller ind i denne spæde begyndelse af menneskelivet ved blandt andet at fokusere på fødselsspecialiets (gynækologiens) opståen og fremvækst, kriterierne for den normale og den komplicerede fødsel, forskellige tekniske undersøgelsesmetoder af fostrets og moderens tilstand før, under og efter forløsning, graviditetskomplikationer, svangreomsorg, barselsfeber, misdannelser, mortalitet etc. Det historiske vue går tilbage til tiden omkring den tidlige renæssance, selvom der også er afstikkere tilbage til den romerske eller antikke græske periode, hvor vi får indsigt i, hvordan fødsler langsomt, men sikkert begynder at optage mennesket fra et mere videnskabeligt perspektiv – som et vindue igennem hvilket undersøgelser af menneskets anatomi, den biologiske organisme, sygdomsbe-kæmpelse og påvirkningen fra det eksterne miljø kunne gives substans. Det drejer sig kort og foucault'sk sagt om den diskursive italesættelse af kroppen og en væsentlig del af dens funktioner – nemlig den biologiske reproduktion af racen som en forudsætning for videreførelsen af det sociale. Dette må da kunne tiltrække interesse fra sociologer.

Fødsler fra almen interesse til medicinsk monopol

I den første del af bogen går vi helt tilbage til tiden før Kristi fødsel og ser på, hvordan de antikke grækere og romere forholdt sig til fødsler. På dette tidspunkt blev "forskning" inden for graviditet og fødsler forestået af generalister i forbindelser med afdækningen af sygdomsårsager og det er overraskende, at navne som Hippokrates, Aristoteles, Galen og Celsus alle har vist en vis interesse for dette ellers særdeles feminine domæne. Det gjorde de i forbindelse med afdækningen af bl.a. humeralpatologien og livsvæskefunktionerne, der tog udgangspunkt i undersøgelser af dyr, hvilket bevirkede, at mange af resultaterne og forståelserne var forkerte, viste det sig sidenhen, når de blev overført direkte og ukritisk til menneskeracen.

Osler forfølger videre udviklingen i interessen for fødsler op igennem historien fra de tidlige "jordemødre" på Salernoskolen – Vestens første egentlige "universitet" – op igennem spedalskhedens og pestens århundreder og op til Oplysningstiden og de store videnskabelige landvindingers tidsalder. Osler viser, hvordan man går fra at betragte fødslen som noget uafvendeligt til langsomt at indse, at det er noget, der kan kontrolleres og forudsiges som så meget andet i naturen. Samtidig går man også fra at tabuisere og teoretisere over livets begyndelse til at gøre sig konkrete empiriske erfaringer. Særligt på-

begyndelsen af dissektion af menneskelig viste sig at få stor betydning for vores forståelse af fostre, graviditet og fødsler. Ydermere var særligt de generelle videnskabelige opdagelser og opfindelser forestået af navne som bl.a. da Vinci, Descartes, Bacon, Harvey og Gallilei medvirkende til at gøre fødsler til mere sikre og forudsigelige begivenheder, end det tidligere var tilfældet. Det betød også fremvæksten af et medicinsk monopol på fødsler, et monopol hvor professioner bestående af kvindelige jordemødre og mandlige læger skulle deles om opgaven og ansvaret – en arbejdsdeling, der ikke altid og til alle steder forekom at være gnidningsløs.

Forandringer i ritualer og teknikker

"Fødsler har fundet sted, og fødselshjælp har været ydet, lige så længe, som menneskeheden har eksisteret" (side 40). Med dette in mente skal man dog ikke tro, at fødsler og den hjælp, der ydes den fødende kvinde og hendes foster, har været ensartet hele vejen op igennem historien. Osler viser med stor tydelighed, oversigt og pædagogisk sans, hvordan radikale forandringer i sædvaner, teknikker, ritualer og praksisser har fundet sted. Der er således generelt sket en forskydning fra fødsler som sociale og ritualiserede begivenheder til fødsler som medicinske og professionelle anliggender.

Årsagerne hertil skal ifølge Osler findes i forskellige historiske fakta – uddannel-

sen af fagligt ansvarlige og kompetente jordemødre (kvinder som mænd – de sidstnævnte af relativt nyere dato), stiftelsen af jordemoderforeninger og fødselsstiftelser, obstetikkens udvikling fra afsondret til almindelig accepteret medicinsk praksis, den stigende interesse for helse og sundhed både i befolkningen og i videnskaben, afdækkelsen af anatomiens mysterier etc. Alt dette har været medvirkende til at bidrage til en forandring i fødselspraksis fra, hvad vi i dag ville betegne som relativt barbariske, tilfældige og overtrospregede ritualer til betragteligt mere menneskelige, kontrollerede, efterprøvede og ufarlige praksisser. Noget, der dog ikke har forandret sig, er det faktum, at fødsler stadig er omgæret af forskellige procedurer, teknikker og ritualer, der alle i rigt mål er indeholdt i fødselsforløbet og særligt i forbindelse med dets kulmination. Dette viser Oslers bog med stor tydelighed.

Han gennemgår også med særlig vægt på danske forhold udviklingen af såvel jordemoderfaget som de mandlige fødselshjælperes og lægers interesse for fødslen. Herigennem bliver det tydeligt for læseren, hvordan fødslen som medicinsk fænomen gradvist opprioriteres i form af længerevarende uddannelsesforløb for professionelle, udviklingen af stadig mere sofistikerede instrumenter samt i de økonomiske ressourcer, der investeres i at gøre fødslen så sikker og forudsigelig som mulig. Den skal "normaliseres"

så meget, som det er muligt. Derfor helliger Osler også et par kapitler i bogen til en interessant og illustrativ gennemgang af både den normale fødsel såvel som de fødsler, der af forskellige årsager ikke forløber med det forventede eller ønskede resultat.

Den normale og den komplicerede fødsel

En normal fødsel kan blandt andet defineres på følgende måde:

Ved en normal fødsel forstås en fødsel, der forløber ukompliceret uden indgreb, er uden fysiske eller psykiske komplikationer for moderen og resulterer i fødslen af et normalt, fuldbåret barn (side 58).

Normale fødsler har altid udgjort størsteparten af forløsningerne, og fordi der er sket ændringer i praksisser og procedurer omkring graviditet og fødsler samt foregået forbedringer af instrumenter og i uddannelsesforløb, så er antallet af normale fødsler steget igennem tiden, hvilket også har betydet, at antallet af dødfødte børn er faldet. Samtidig har udviklingen inden for fødselshjælpen bevirket, at jordemødre nu forventes at tilkalde lægelig assistance, såfremt komplikationer opstår. En arbejdsdeling er således opstået, hvor lægerne står for fødsler med komplikationer og jordemødre for normale fødsler, selvom der dog er store geografiske forskelle heri. Blandt

andet spiller definitionen af den "rigtige" fosterstilling, fødestilling og andre forhold også ind på, hvorvidt en fødsel forløber normalt og "spontan" eller ej.

Ikke alle fødsler forløber som nævnt godt – dog har det aldrig været så sikkert at føde børn, som det er i dagens samfund. Mange af fortidens frygtelige komplikationer kan i dag forudses, forebygges, behandles eller forløses relativt hurtigt og effektivt ved hjælp af den elektroniske registrering af hertelyden, røntgendiagnostik, ultralydsdiagnostik, prænatal diagnostik eller genetisk rådgivning. Dette markerer markante ændringer i forhold til fortiden, hvor fødsler rummede mange flere fareromenter. Osler viser os brudstykker fra fortidens rædselskabinet fra dengang, da det at bringe liv i verden var en dødsensfarlig foreteelse. Her er eksempler på forekomster af bækkenfor snævring, svangerskabsforgiftning, navlesnorsrødfald, fødekrampe etc. Alle disse hændelsesforløb kan medvirke til at gøre fødslen til en kompliceret og en dødsensfarlig foreteelse for såvel moder som barn. Samtidig viser Osler også i tekst og billeder, hvordan man på forskellige og til tider relativt brutale vis har forsøgt at forløse barnet, når komplikationer har umuliggjort den normale og spontane fødsel.

Dette har eksempelvis været forsøgt ved hjælp af teknikker og indgreb så som gennemsavning af skambenet, overskæring af leddet mellem skambensknogler-

ne, fodvending, fjernelse af placenta med hånden, perforation af fostrets hjerneskal og andre ret uhyggelige og for fostret eller moderen til tider fatale fremgangsmåder. Osler viser med stor tydelighed, hvordan forandringer har fundet sted i hyppigheden af anvendelsen af disse indgreb, der varierer mellem det moderate og det radikale. Enhver, der kender til tandlægeskræk ved tanken om bor, tange og spidse genstande, vil blive chokerede over udformningen af de opfindsomme og voldsomme instrumenter, der igennem tiden har været anvendt i kvindens nedre regioner for at forløse børn. Meget er (heldigvis) sket siden da, selvom nutidens fødsler også indeholder sin egen dramatik, og Osler viser blandt andet, hvordan kejsersnittet stadig – siden det første blev udført for små to århundreder siden i Danmark – er en alvorlig hændelse i enhver fødsel, selvom det i dag foregår under kontrollerede forhold. Han vier også plads til at gennemgå forskellige typer af smertelindring, og gør dette, som med de andre dele af bogen, på en måde, så alle kan være med uden at være trænede i obstetrik eller jordemoderfaget.

Både privat og professionel fornøjelse

Med denne bog, der som udgangspunkt kun har et perifert slægtskab med sociologien, er fødsler for alvor blevet sat på landkortet i historisk og mere teknisk belysning. Der er tale om en letlæselig og pædagogisk bog, der

ikke skræmmer nogen væk med en kompliceret fagterminologi eller snørklede forklaringer, hvilket faktisk er ganske befriende. Bogen kan derfor anbefales til alle – lægfolk og novicer som professionelle – der finder, at livets store sociologiske mysterium starter allerede ved fødslen, hvor det sociale sætter sig igennem med stor kraft i form af viden, teknologi, ritualer, professioner og institutioner. Dette er bogen i stand til på bedste vis.

Der er under alle omstændigheder tale om en særdeles spændende bog, der dog grundet sin specifikke fokusering nok næppe vil appellere til brede kredse udover til de faggrupper, for hvem indsigt i fødsler er obligatorisk kundskab. Det er lidt ærgerligt, da bogen også vil kunne interessere såvel menigmand som et generelt sociologisk publikum. Derudover er den fuld af et sandt overflodighedshorn af righoldigt og spektakulært billedmateriale, der illustrerer de drastiske og dramatiske historiske forandringer, som fødsler har gennemgået gennem de seneste århundreder samt angiver gode (og til tider uhyggelige) eksempler på de foromtalte temaer, som bogen gennemgår. Selvom bogen ikke som udgangspunkt er sociologisk orienteret, vil enhver sociolog, mand såvel som kvinde – både som forsker eller mere privat i kapacitet af forældre, vordende forældre eller uden forudgående interesse for fødsler og børn – kunne lære en del om generelle samfundsforandringer såvel som

mere specifikke aspekter vedrørende graviditet og fødsler ved at læse Oslers spændende, pædagogiske, informative og læsevenlige bog.

Michael Hviid Jacobsen
Institut for Sociale
Forhold og Organisation,
Aalborg Universitet

Charles Taylor: *Modernitetens ubehag – autenticitetens etik*. Århus: Forlaget Philosophia 2002 (152 sider), oversat af Peer F. Bundgård.

Den canadiske filosof og kommunitarist Charles Taylor er de sidste 15 år blevet en central skikkelse inden for politisk teori. Han var en vigtig stemme i den amerikanske debat mellem kommunitarister og liberalister, hvor sociologer og filosoffer diskuterede forholdet mellem individualisme og politisk fællesskab. Dette tema har hele tiden stået centralt i Taylors forfatterskab. I *Sources of the Self* (1989) og *An Ethics of Authenticity* (1991) argumenterer Taylor for, at det moderne individ er en *etisk* aktør, der stræber efter at realisere sig selv, men at denne selvrealisering ikke nødvendigvis står i modsætning til fællesskabet. I *Politics of Recognition* fra 1996 diskuterer Taylor spørgsmålet om kulturelle gruppers ret til anerkendelse i multikulturelle samfund.

Det er *An Ethics of Authenticity*, som nu foreligger på

dansk under dobbelttitlen *Modernitetens ubehag – Autenticitetens etik*, og der er ingen undskyldning for ikke lige at bladre denne lille, letlæste bog (ca. 90 siders regulær Taylor-tekst) igennem. Bogen tager udgangspunkt i det ubehag, moderniteten tilsyneladende kan blive ved med at vække. Og tre punkter synes at være nogenlunde fast inventar i den modernitetskritiske klagesang, nemlig henholdsvis 1) individualismen, 2) den instrumentelle rationalitets forrang og 3) den politiske kulturs forfald. I denne bog koncentrerer Taylor sig om individualismen, der uægtelig har måttet stå for skud de seneste år – bl.a. hos forfattere som Daniel Bell, Allan Bloom, Christopher Lasch og Alasdair MacIntyre. Det interessante ved Taylor er, at han hverken tilslutter sig det modernitetskritiske hylekors eller de liberale stemmer, der i værdipluralismens hellige navn hylder individualismen *no matter what*. Taylors ærinde er et andet. Han mener, det er muligt at kritisere vor tids individualisme uden nødvendigtvis at forkaste det moderne ideal om autenticitet og selvrealisering.

Men hvad er overhovedet problemet med den moderne individualisme? Er det ikke netop et fremskridt, at vi er blevet sat fri fra fortidens klæge, moralske fællesskaber? At vi i dag har flere individuelle rettigheder og større mulighed for at realisere os selv? Jo, men problemet med den moderne individualisme er, at den ofte er degraderet til tom selvrealisering. I den

meget indflydelsesrige bog *The Closing of the American Mind* tegnede Allan Bloom et portræt af de amerikanske universiteter, hvor der – ifølge Bloom – herskede en total værdirelativisme, og den universelle parole lød: “Enhver har ret til at være sig selv. Ingen har ret til at kritisere andres værdier”. Problemet for Bloom og ligesindede var med andre ord, at idealiet om autenticitet havde udviklet sig til en navlepillende narcissisme, der udhulede deltagelsen i det politiske fællesskab.

Taylor tilslutter sig i store træk denne samtidsdiagnose. Han er kritisk over for det, han kalder en “blød relativisme” – en relativisme, der forstår sig selv som tolerant værdipluralisme, men i virkeligheden er en “neutralitetens liberalisme”, dvs. en forestilling om, at samfundet skal forholde sig neutralt til, hvad et godt liv er. Men – siger Taylor – konsekvensen af denne neutrale liberalisme har været en larmende tavshed om det moderne samfunds “konstitutive idealer”.

Taylor tilslutter sig altså til en vis grad den kommunitaristiske kritik af individualismen, men ikke den heraf følgende konklusion, at det moderne ideal om selvrealisering skal forkastes. Det, det gælder om, er snarere at give vor tids degraderede individualisme et kvalificeret modspil, og det gøres fx ved at finde tilbage til det oprindelige autenticitetsideal, således som det blev formuleret af Rousseau og Herder. Autenticitet er nemlig et moderne ideal, der opstod idet man be-

gyndte at opfatte hvert menneske som et unikum. Heraf fulgte ideen om, at mennesket realiserer sig selv ved at udfolde sit rent subjektive potentiale – ikke ved at stå i et forhold til Gud eller til en abstrakt “Idé om det gode”. For Taylor er det dog en helt afgørende pointe, at den oprindelige opfattelse af autenticitet ikke på nogen måde stod i modsætning til socialiteten. Tværtimod herskede der på dette tidspunkt en forestilling om, at mennesket netop udviklede hele sit autentiske potentiale ved at åbne sig mod noget større – verden eller socialiteten.

Det er denne ophøjede form for autenticitet, Taylor gerne vil slå et slag for. Han mener simpelthen ikke, at en narcissistisk form for selvrealisering er vejen til et godt liv. (*And take my word: For vi er nogen, der har prøvet!*). Den monologiske selvrealisering er med andre ord en blindgyde, og det skyldes både menneskets psykologiske forfatning og dets placering i verden – kort sagt en særlig filosofisk antropologi.

Når egoisme og narcissisme ikke er vejen frem, skyldes det for det første, at mennesket i bund og grund er et *dialogisk væsen*. Som mennesker skabes vi nødvendigvis i dialog med de “signifikante andre” – altså forældre og i det hele taget mennesker, der betyder noget for os. Vi kan aldrig gøre os helt fri af disse “samtaler” og kaste os ud i en monologisk selvrealiseringsrus, for disse “samtaler” fortsætter, selv når de signifikante personer for længst er borte. Tay-

lor insisterer altså på, at sproget har en konstitutiv betydning for mennesket, men “sprog” skal her forstås i meget bred forstand. Med sprog mener Taylor nemlig ikke bare kæder af ord, men også ikke-verbale sprogformer, som fx kunstens “sprog” eller kærlighedens.

Endnu en grund til, at monologisk selvrealisering er en illusion, er, at mennesket altid befinder sig inden for nogle på forhånd givne betydningshorisonter, som Taylor kalder “de uomgængelige horisonter.” Mennesket skaber aldrig sig selv *ex nihilo*, men befinder sig altid inden for en særlig horisont af betydning, som er *hierarkisk*, idet nogle ting på forhånd fremtræder som vigtigere end andre. Til trods for Blooms grasserende værdirelativisme, holder Taylor altså fast i, at vi befinder os i en horisont, hvor ikke alt har samme betydning. Jeg realiserer ikke mig selv, idet jeg storslået vælger mellem fisk og kød, men gennem mit arbejde, i mit forhold til andre mennesker etc. (I parentes kunne man spørge, om det ikke netop er det, vi gør i dag, altså at vi realiserer os selv ved at *spise* på en bestemt måde?).

Sidst men ikke mindst er en egocentrisk selvrealisering en blindgyde, fordi det moderne menneske har et helt grundlæggende behov for *anerkendelse*. I før-moderne samfund var anerkendelse knyttet til ens placering i et socialt hierarki, som blev taget for givet. Men i takt med, at det moderne autenticitetsideal vokser frem, bli-

ver identitet nu noget, der vokser frem *indefra*. Det betyder, at mennesket ikke længere a priori kan være sikker på at opnå anerkendelse, men selv skal gøre sig fortjent til denne anerkendelse, som man modtager fra andre – navnlig de signifikante andre. Kærlighed og anerkendelse er med andre ord *sine qua non* for moderne mennesker, der ikke længere bare kan hvile i det sociale hierarkis selvfølgelighed.

Et af de mest interessante temaer i denne bog, som sjældent udforskes (og kun foldes sporadisk ud hos Taylor selv), er temaet om *hverdagslivet*. Hvor man i førmoderne tid dyrkede en aristokratisk ethos og så op til mennesker, der udførte store udødelige bedrifter, er hverdagslivet blevet en central værdi for moderne mennesker. Den moderne ambition om at leve et godt liv forudsætter altså ikke, at man har indløst billet til evigheden. Mindre kan faktisk gøre det – fx ambitionen om at realisere et godt hverdagsliv.

I dette tema om hverdagslivets værdi for moderne mennesker ligger, så vidt jeg kan se, et interessant spor for sociologer og samfundsforskere. Desværre er Taylors egen opfattelse af hverdagslivet noget begrænset. For Taylor består hverdagslivet nemlig af familie og arbejde, men der er som bekendt mange mennesker i dag, der lever som singler, har valgt et liv uden familie eller måske ikke har noget arbejde. Selv om arbejdet stadig er et vigtigt selvrealiseringssted, er fritidslivet, herunder sport

og forbrug, blevet vigtige værdier for moderne mennesker. Bevares, det er sejt at arbejde 80 timer i it-firmaet, men det er også fedt at tage en måned til Himalaya, ose rundt i dyre tøjbutikker eller tage til technofest med vennerne. Kort sagt: Uden for familie og arbejde findes en hel verden, som *også* har betydning for moderne mennesker, og som er vigtige elementer i bestræbelsen på at realisere et godt liv.

Når Taylor fokuserer på familie og arbejde, er det muligvis fordi han herved understreger den grundlæggende pointe, at mennesket ikke kan udfolde *hele* sit autentiske potentiale i en selvcentreret, narcissistisk, æstetisk, nydelsesbetonet, konsumerende selvrealisering. En genuin selvrealisering kræver, at mennesket “møder modstand” og dermed anerkendelse fra nogle “objektive” størrelser ude i verden som fx institutioner, moral og socialitet. Taylor slår altså et slag for den gamle travet, at vejen til det gode liv af og til kræver en tilsidesættelse af umiddelbare lyster, at man altså må tage sin del af slæbet ude i sædeligheden.

Man kan på mange måder være uenig med Taylor. Man kan – som Habermas – mene, at den “neutrale liberalisme” er et fremskridt, at institutioner netop skal være en *formel* ramme, der forholder sig etisk neutralt til hvad det gode liv er. Man kan være kritisk over for Taylors idé om en vis politisk anerkendelse til etniske, kulturelle og religiøse grupper. Men hvis man interesserer sig for em-

ner som individualisme, selvrealisering eller anerkendelse, der jo p.t. er et *hot* emne i samfundsteorien, er *Modernitets ubehag* et kvalificeret sted at starte.

Manni Crone
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Peter Sloterdijk:
Masse og foragt.
København: Det lille Forlag 2002 (96 sider). Forord ved Steen Nepper Larsen, oversat af Hans Christian Fink.

Et lige så gådefuldt som universelt fænomen er den masse, der pludselig er, hvor der ikke var noget for. Nogle få mennesker har måske stået sammen i en gruppe, fem eller ti eller tolv, ikke flere. Intet er bebudet, intet forventet. Pludselig er der sort af mennesker overalt.

Sådan starter Sloterdijk sin bog med et citat fra den centraleuropæiske forfatter og massetænkter, Elias Canetti's bog *Masse og Magt*. Både ved denne indledning og som man kan se af titlen på bogen, som anmeldes her, bekender Sloterdijk sig til Canetti. Det teoretiske udgangspunkt for bogen er da også samme Canetti og dennes værk om massen. Canetti roses for at være den eneste tænker, der har anskuet massens indbrud i historien helt uden fremskridtsfilosofiske forklaringer, for i stedet at forholde sig mere nøgternt

til massefænomenet, "denne ubehagelige realitet". Det "indbrud", der her henvises til, gælder det historiske forhold, at masserne bliver tydelige som samfundsmæssig og politisk realitet og kraft fra og med industrialiseringen; samt den parallelle fremskridtsfilosofiske tænkning og filosofi herom, som i al væsentlighed har handlet om subjektivering og emancipation af samme masse. I Canettis fremstilling af massen kollapser den fornuftsromantiske vision om det demokratiske subjekt, som kunne vide, hvad det ville; og ligeledes forsvinder forestillingen om det selvtransparente kollektiv; begge knuses mod en blok af uopløselig dunkelhed: Menneskesorthed. Vestlig tænkning og filosofi har imidlertid ikke villet anerkende denne mangel på transparens og fornuft, ikke mindst sociologien har forsøgt at se bort fra "dunkelheden", omend den må betragtes som helt central for samfunds fungeren, og løbende i bogen er Sloterdijk ude efter faget, som han mener har fornægtet "denne skandale om samfundet som opløb".

Den programrelaterede masse

Men som vi alle ved, så er der ikke længere just sort af menneskeopløb i gaderne (om end det tilsyneladende igen er blevet moderne at demonstrere). Massen er siden Anden Verdenskrig blevet forvandlet til, hvad Sloterdijk betegner "en programrelateret masse" – og denne har pr. definition

emanciperet sig fra den fysiske forsamling på et offentligt sted. Her er man masse uden at se de andre; man er masse som individ. I Sloterdijks anskuelse betyder det, at de nuværende samfund ikke længere orienterer sig efter kropserfaringer. I stedet er udgangspunktet for forståelsen af en selv spejlinger og observationer, som knytter sig til massemediale symboler, diskurser, mode, programmer og kendte mennesker.

Dette er bestemt ikke nogen nyhed inden for masse-tænkningen, det er nærmest blevet doxa at forstå massens transformation fra opløbsmasse til publikum. Den mest spektakulære repræsentant for dette synspunkt er Jean Baudrillard, som drilsk fortalte læserne, at massen som publikum forførerisk imploderede og fordrejede al mening. Sloterdijks ærinde er imidlertid et andet og minder mere om den spanske essayist Ortega y Gasset's massetænkning og dennes fokus på nivellering qua ophævelse af vertikale forskelle. Sloterdijks diagnose er således, at tidligere samfunds grundlæggende vertikalitet er blevet opløst til fordel for en allestedsnærværende horisontalitet. Eller i hans egne ord: Massekulturen indleder en "omfunktionalisering af den vertikale spænding til horisontal spejling". Konsekvensen af dette er en ophævelse af forskelle og dermed en overgivelse til indifferensen, hvilket igen betyder en mangel på mulighed for udvikling, forandring, transformation, ja

man kunne vel egentlig godt sige *dannelse* – der om noget handler om at sætte eller gøre en forskel. Massen er således aldrig mere aktuel end netop nu – dens mekanismer er med massekulturen blevet til samfundets mekanismer overhovedet.

Foragt og anerkendelse

Foragt er et kernebegreb i dette essay og også det mest interessante og nytænkende i bogen. For Sloterdijk er foragt det modsatte af, men netop også som sådan snævert forbundet med anerkendelse – én af de filosofiske nøglekategorier hos Hegel. Lidt forenklet udtrykt: Er der ikke anerkendelse, er der foragt: "Vægret anerkendelse betyder foragt, ligesom vægret og forkastet berøring betyder væmmelse". Mens Hegel-fortolkere forstår den moderne verden som en arena for generaliserede kampe om anerkendelse, så er det Sloterdijks pointe, at dette betyder et samfund, hvor foragten bliver epidemisk, blandt andet fordi anerkendelse er en knap ressource. Når der – som tilfældet er med masse-samfundet – er mangel på velfungerende og autentisk vertikaldifferens, slår anerkendelsesdynamikken over i foragt. Det felt, som skulle være samfundets offentlige rum, er blevet kontamineret og styres af vægret anerkendelse med repræsentanter for både usikre massenarcissister og sårede eliteambitioner. Baggrunden for denne tingenes tilstand er et lighedsmageri, som indledes med borgerskabet og det

borgerliggjorte samfund. Her fjernes legitimeringen af enhver antropologisk differens.

Foragt og anerkendelse er således en nøgledynamik i massesamfundet. Det er imidlertid vigtigt at gøre sig klart, at Sloterdijk på ingen måde er en gammel konservativ liberalist, som blot hælder gylden ud over massen. Forsøget i essayet går ud på at overvinde et stadig meget udbredt (især blandt intellektuelle) masse-ressentiment. Pointen er vel, at et sådant ressentiment hører en helt anden samfundsform til, som vi for længst har lagt bag os; netop et samfund som havde en tydelig og klar vertikal-differens. I det postmoderne massesamfund handler det om de horisontale spejlinger og de kunstigt skabte og satte vertikale forskelle, som dog alligevel forsvinder igen for at give plads til nye.

Bogen slutter *on a happy note* eller måske snarere som en lille formaning, en lille opbyggelig kommentar (faktisk i et helt andet tonefald og med et helt andet budskab end resten af bogen), og som samtidig "røber" Sloterdijks – skal vi kalde det – eget projekt: Kultur i den normative forstand, som det er nødvendigt at minde om som aldrig før, omfatter indbegrebet af forsøg på at udfordre massen i os selv, at beslutte sig mod sig selv. Den er en differens til det bedre, der ligesom alle relevante forskelle kun findes så ofte og så længe den bliver gjort.

Afsluttende opbyggelig kommentar

Sloterdijk skriver komplekst om komplekse forhold i en formfuldendt stil. Måske er ordet *underfundig* det helt rigtige om denne særlige Sloterdijkske stil. Det er en fornøjelse at læse hans essay, også selvom man indimellem kan være grundig i tvivl om hans budskab – sådan som man også er det, når man læser hans berømte og berømmede artikel om menneskeparken; en tekst som satte alle filosofsindene i kog i Tyskland. I dette essay om massen er han dog forholdsvis klar i sin tale.

Min kritiske kommentar til Sloterdijks essay og dets budskab er, at vi jo så ofte har hørt og læst disse meget lamenterende analyser af samfundet. Det er naturligvis en glimrende og nødvendig ting at være kritisk, men det er alligevel symptomatisk for den tradition, som Sloterdijk trods sin underfundige og egensindige form trods alt indskriver sig i: Den kritiske teoretiske, med Adorno som det store forbillede, at man aldrig når frem til en fremstilling af, hvordan man modarbejder – i dette tilfælde – massen i sig selv. Jeg savner med andre ord mere af det "opbyggelige stof" i denne tradition og dermed også i dette essay: Hvordan minder vi om kultur i den normative forstand i dag? Og hvad ligger der i det rent indholdsmæssigt?

For mig at se er det her *selvdannelse* kommer ind i billedet. Sloterdijk skriver ikke selv noget om det i sit essay, om end han flere steder hen-

tyder til dannelse. Selvdannelse er netop en bestræbelse på at gøre en forskel i sit liv og ikke mindst med sit liv, en forskel som samtidig handler om at træde i karakter, at gestalte sig og sit liv og arbejdsliv til noget særligt, noget unikt, noget anderledes. For at undgå at massen i én selv styrer ens liv, må man *rette sig ud*, som den unge direktør Sune Bang har formuleret det. Dannelse i dag handler ikke om at indordne sig eller indrette sig, men om at træde frem på scenen. Men denne "retten sig ud" foregår aldrig i et vacuum eller blot i relation til én selv. Den foregår altid og desto mere i en, om man vil, postmoderne tid, i en social sammenhæng, som samtidig afstikker nogle klare rammer for ens selvscenesættelse.

Dorte Odde Sørensen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

**Arlie Russell
Hochschild:**
The Commercialization of Intimate Life: Notes from Home and Work. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press 2003 (313 sider).

Hvad påvirker kærlighedens og omsorgens skæbne? Det er det centrale spørgsmål, som den amerikanske sociologiprofessor Arlie Hochschild inviterer læserne med

til at udforske i sin nyeste bog *The Commercialization of Intimate Life*, der udkom i foråret 2003.

Når spørgsmålet ligger AH på sinde, beror det på, at det sociale livs fundamentale basis, kærligheden og omsorgen, er kilde til stor forvirring i dagens Amerika. Ganske vist har omsorg fået voksende ideologisk betydning – der er meget offentlig retorik om og store forventninger til, hvordan det idylliske familieliv, vi alle gerne vil have, skal være, men i praksis går det af h... til, for omsorgen har trange vilkår. Postindustrialiseringen har ført modrene ud på arbejdsmarkedet og fået fædrene til at arbejde endnu mere; skilsmisserne afskærer mændene fra familierne, mens børneomsorgen bliver overladt til ex-konerne; både regeringen og virksomhederne vender det blinde øje til og lader problemet med den voksende omsorgskløft være et privat anliggende. Som erstatning og løsningsstrategi bliver omsorgsopgaverne i vid udstrækning outsourcet til betalte professionelle eksperter, pædagogerne, hjemmehjælperne, hospice-personalet, psykologerne, fødselsdagskoordinatorerne (!) etc. Som følge af den gennemgribende rationalisering bliver vi i stadig mindre grad omsorgsproducenter og i stigende grad omsorgsforbrugere. Den kritiske udfordring er, hvordan vi kommer overens med denne måde at organisere tilværelsen på, ved at det, der hører det inderste private til, er blevet kommercialiseret: Er det i or-

den, at familiens yngste siger sit første ord til pædagogmedhjælperen, og vores gamle mor sit sidste til hjemmehjælperen, alt i mens vi har travlt med at passe vores arbejde?

Læseren bliver ført langt omkring i denne bog, der gennem sytten kapitler kredser om temaerne følelser, køn, familieliv, arbejdsliv, kapitalisme og globalisering, for at nærme sig svar på det stillede spørgsmål. Man føres fra analysen af, hvordan den patriarkalske struktur absorberes i relationen mellem indiske mødre og døtre til den delvis selvbiografisk baserede undersøgelse af, hvordan karrierekoderne i det amerikanske universitetssystem er en hæmsko for de dobbeltarbejdende kvindelige akademikers muligheder for at nå til tops.

Anlægger man en helhedsbetragtning, har bogen ikke den videnskabelige undersøgelses systematiske karakter, hvor en problemstilling analyseres og besvares som en fremadskridende og gradvist udfoldet bevægelse gennem de i alt 313 sider. Således bedømt fremstår den snarere selv som et vidnesbyrd om det postmoderne, som en række enkeltstående og uafhængige fragmenter eller snapshots, der fra forskellige vinkler belyser en afgrænset facet ved det samme sociale fænomen. At fremstillingen antager denne form, er imidlertid næppe bevidst tilsigtet, men beror snarere på den simple kendsgerning – hvilket ikke står ganske lysende klart for læseren fra starten – at der er tale

om en samling af essays og artikler, der for de flestes vedkommende tidligere har været publiceret i antologier og tidsskifter i perioden fra 1975 og frem til i dag. På den måde fungerer bogen også som en introduktion til og et indblik i det forfatterskab, som bla. omfatter *The Managed Heart* (1983), *The Second Shift* (1989) og *The Time Bind* (1997).

Bogens kapitler er organiseret under en række fælles overskrifter. Et gennemgående spor i bogens første del, der søger at indfange de senere års *kulturelle skift*, er diagnostiseringen af, hvordan konskoderne og vores kapacitet til at indgå i nære (par-)relationer gradvist er transformeret. Kvindernes exit fra den feudale, patriarkalske konsorden har ikke kun medført, at de er blevet ligestillede, de har også ladet sig assimilere af den mandlige kapitalistiske kultur. Pointen er, at denne maskuliniseringsproces af kvinderne er foregået, uden at mændene samtidig er blevet humaniserede. Som sådan har ligestillingsprocessen samlet medført en kulturel afkøling. Som empirisk datamateriale trækker AH bl.a. på forskellige tiders rådgivningsbøger for kvinder, der ikke kun går som varmt brød i USA, men også i Danmark, fx *Askepotkomplekset* og *Kvinder, der elsker for meget*. Disse bøger afspejler, hvordan kapitalismen trænger ind i de følelsesmæssige relationer. Budskabet i nutidens populære rådgivningsbøger drejer sig ikke om, hvordan kvinder hjælpes til at blive hjælpsomme

og omsorgsfulde mennesker; der er slet og ret tale om følelsesmæssig investeringsrådgivning (Hvor kan det bedst betale sig at investere sine følelser?), der på ærkeliberalistisk vis anbefaler kvinder at elske sig selv, frem for at hengive sig til andre.

I anden del, *Et følelsesfuldt selv*, der fremstår som bogens mest helstøbte, udfolder AH over fem kapitler sin sociologi om følelser. I de første, der har et teoretisk tilsnit, redegør AH for, hvordan følelser er indlejret i en social kontekst af normer, regler og sanktioner, der stipulerer, hvad man må føle, og hvordan man må føle. Den sociologiske opgave består derfor i at undersøge vekselvirkningen mellem, hvordan verden skaber fælles følelser, og hvordan mennesker kan føle. Dette begrebsapparat anvendes og udfoldes yderligere i de efterfølgende kapitler, som er mere empirisk baserede analyser, der tager udgangspunkt i aktuelle sociale fænomener. Her vil jeg navnlig fremhæve kapitlet om taknemmelighedens økonomi, der sætter fokus på de gaver og ofre, vi udveksler i ægteskabet, som et virkeligt interessant bidrag. Det illustrerer, hvordan taknemmelighedsbalancer og især mangel på samme bliver skabt og opretholdt (og misforstået) i traditionelle respektive egalitære parforhold og skaber dermed en god forståelse for, hvordan strukturelle betingelser og kulturelle forventninger kan påvirke parforholdets dynamik og skabe

magtforvridninger; påvirkninger, der på den private scene opleves som og giver anledning til skuffelser, frustrationer og konflikter.

Fremstår del 2 som et integreret hele, er del 3 om *familien* desværre noget fragmentarisk og bogens svageste led. Læseren føres gennem fire kapitler, der tager meget forskelligartede temaer op. Et kapitel, som trækker på tankerne fra *The Time Bind*, handler om den moderne families fortravlethed, tidspres og skemalægning af fritiden. Med kendskab til AHs øvrige produktion kunne dette have været formidlet skarpere og mere prægnant. Et andet kapitel handler, jf. ovenfor, om familierelationer i det patriarkalske Indien. Herefter føres læseren i et tredje kapitel lige lukket ind i den amerikanske familiesociologiske debat, som gennem de sidste mange år har været én lang vedvarende (og meget værdiladet) diskussion om, hvorvidt moderniseringsprocessen fører til familiens undergang/afvikling. AH afstår i denne sammenhæng heller ikke fra at løfte sin moralske pegefinger, når hun politisk korrekt plæderer for, at hvis blot vi anlægger en pluralistisk og rummelig familieforståelse, der inkluderer de enlige mødre og bøsserne, så skal familien nok overleve. Diskussionen – og kapitlet – afspejler til fulde, at det moralske og politiske debatklimate er meget anderledes i USA. I det fjerde og sidste kapitel nærmer AH sig det barn-domssociologiske felt, når hun i en ikke udpræget vel-

oplagt analyse om socialisation reflekterer over, hvilken forståelse af omsorgskulturen børn bibringes, når de overhører voksnes forhandlinger om, hvordan de skal passes. Alt i alt fremstår valget af temaer i familiedelen som ret uargumenteret. Det er synd, for der kunne have været masser af andre og mere centrale emner at tage fat på: Et oplagt tema, som AH selv antyder i bogens introduktion, men aldrig får taget hul på, er fx spørgsmålet om, hvordan familiens ældre medlemmer påvirkes af moderniseringen og den afkølede omsorgskultur?

I de tre kapitler, der udgør den fjerde del om *omsorgens økologi*, hæver bogen sig igen. Perspektivet er videre og gennemgående mere makro-orienteret end bogens øvrige kapitler. I et kapitel præsenteres læseren på få sider for en ekstraheret version af pointerne fra *The Time Bind* og i et andet introduceres fire typer omsorgsmodeller, der applikeres på forskellige vestlige velfærdsregimer. Det mest interessante, og meget øjenåbnede kapitel er imidlertid *Love and Gold* (kap. 14), der demonstrerer globaliseringens nærværende realitet, også i familielivet. AH redegør for, hvordan migrationen fra Sydøstasien til Vesten i stigende grad er blevet et kvindeligt fænomen. Denne proces er ikke kun et brain-drain, for kvinderne, der er relativt veluddannede, får ufaglært arbejde i Vesten (men tjener mere). Det er også et care-drain, for de efterlader (i overraskende stort omfang) deres egne børn

derhjemme, for som nannies at passe den hvide mellemklasses børn i de vestlige lande, som ikke er begunstiget med offentlige pasningsinstitutioner.

Mange af de teoretiske og empiriske problemstillinger, som AH tager under behandling i bogen, har almen sociologisk interesse og gyldighed. Alligevel kommer man ikke uden om, at bogen først og fremmest er en analyse af det amerikanske samfund og dets omsorgskultur. Som i nogle af hendes tidligere bøger kan de fænomener, hun analyserer, forekomme fremmede, overdrevne og ikke helt genkendelige i vores samfundsmæssige kontekst, der alt andet lige ikke er helt så hypermoderniseret og liberalistisk. Det fremgår da også af flere af kapitlerne, at AH – som andre amerikanske familiesociologer – ser den skandinaviske velfærdsmodel som den mest ideelle måde at tilgodese omsorgsbehovet på.

Derudover kan man diskutere om det faktum, at bogens bidrag er produceret over de seneste 20 år, gør dens budskab antikvarisk og derfor mindre aktuel. For dem, der har et indgående kendskab til forfatterens produktion, vil svaret nok være bekræftende: Der er ikke så meget nyt under solen. Men er dette ikke tilfældet – har man kun stiftet bekendtskab med Hochschild indirekte eller på anden hånd – så fungerer bogen som en god allround introduktion til en betydningsfuld nulevende sociologs akademiske arbejde gennem de sidste 20-

25 år, en introduktion som også strækker sig ud over det, den mest kendte, *The Time Bind*, leverer.

Som det fremgår ovenfor, er bogen ikke jævn hele vejen igennem. Nogle kapitler og analyser er mere spinkle end andre. At der er knaster undervejs bør dog ikke overskygge det faktum, at langt de fleste kapitler faktisk er interessante. Hochschild skriver levende, distinkt og skarpt og formår som empirisk sociolog med stor sensitivitet at indfange observationer, der har et godt analytisk potentiale.

Mai Heide Ottosen
Socialforsknings-
instituttet

Henning Olsen:
Kvalitative kvaler: Kvalitative metoder og danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet.
København: Akademisk Forlag 2002 (283 sider).

Kvalitative undersøgelsesmetoder i samfundsforskning har vundet stærkt stigende udbredelse de senere år. Men hvordan står det til med deres kvalitet? Spørgsmålet er væsentligt og interessant. Mange af disse undersøgelser er dagsorden-sættende organisatorisk og politisk. Samtidig er kvalitetssikring på dette område vanskeligt at standardisere – og naturligvis er hele spørgsmålet om kvalitet i undersø-

gelsesmetoder stærkt kontroversielt, både videnskabs-teoretisk og fagkollegialt.

Henning Olsen har sat sig for at vurdere kvaliteten i danske kvalitative interviewundersøgelser. Hovedkonklusionen i hans omfattende projekt er, at kvaliteten svigter på afgørende punkter. Især er undersøgelserne ikke eksplicitte nok med hensyn til præmisser og metodevalg. Henning Olsen når denne konklusion ud fra en systematisk logik. Han har udført et stort arbejde med litteraturstudier samt indsamling og analyse af undersøgelser. Han er ikke bange for at drage en slutning angående kvaliteten af andres arbejde.

Alligevel er der mange diskutabile elementer i hans projekt. Dem vil jeg komme tilbage til.

Først en oversigt over, hvordan Henning Olsen er gået frem. Han gennemgår først loyalt Steinar Kvaales forståelse af det kvalitative interview. Så identificerer han nogle vigtige tendenser og kvalitetskriterier i engelsksproget og skandinavisk litteratur om kvalitativ metode. På den baggrund opstiller han checklister med kvalitetsindikatorer, som lægges til grund for den efterfølgende vurdering af de indsamlede undersøgelser.

Dernæst viser han, at 267 danske samfundsvidenskabelige undersøgelser lader en del tilbage at ønske med hensyn til metodisk gennemsigthed. Mange mangler argumenter for metodevalg, redegørelse for teoretisk for forståelse, oplysninger

om udvælgelse af og antallet af informanter osv. Der mangler tillige især oplysninger om analysestrategi og kvalitetskriterier.

Et mindre antal navngivne undersøgelser (15) analyseres derefter mere i dybden. På mange punkter falder kvalitetsvurderingen negativt ud. De færreste undersøgelser forholder sig kritisk til deres eget teorigrundlag. Der argumenteres ikke for teoretiske fravalg. Det er i udbredt grad galt med den analysestrategiske gennemsigthed og med kriterier for kontrol eller validering af analyseresultater (s. 223).

Der rundes af med forfatterens bud på kvalitetskriterier i kvalitative undersøgelser til fremtidig efterfølgelse. Forfatteren holder på håndværksmæssige og kommunikative kvalitetskriterier og afviser rimeligt nok pragmatiske kvalitetskriterier. Helt i tråd med bogens ånd sluttes der med en omfattende checkliste over to og en halv side med kvalitetssikrende spørgsmål.

Henning Olsen fastholder den røde tråd bogen igennem: Der er ikke kvalitet i en kvalitativ undersøgelse, hvis metodevalgene ikke er gennemskuelige, og der ikke gives begrundelser for de truffene valg.

Henning Olsens kvalitets-teori er kriteriologisk. Der opstilles checklister med kvalitetskriterier, jo klarere jo bedre, og konsekvenserne drages uden at blinke, når en undersøgelse ikke lever op til kriterierne.

På den måde får Henning Olsen rejst en ganske klar

kritik af en del formodentlig ganske trivielle tilfælde, hvor det ikke er så svært at blive enige om, at metoderæsonnementet burde have været klarere og bedre argumenteret. Men hvad med alle de tilfælde, der ikke er trivielle? Hvor langt kan checklisterne egentlig hjælpe os? Jeg vil stille nogle kritisk diskuterende spørgsmål i forhold til Henning Olsens kriteriologi. Lad mig indledningsvist – rent forebyggende – nævne, at ikke et eneste af mine spørgsmål implicerer, at “anything goes.” Men jeg mener, spørgsmålene viser, at kvalitetsvurdering af undersøgelser må være et mere kompliceret anliggende, end Henning Olsen gør det til. En del af spørgsmålene berører Henning Olsen selv enten kortfattet eller inkonklusivt, men de kunne nok have fortjent en grundig behandling.

1. Har Henning Olsen en klar bestemmelse af, hvad kvalitative undersøgelser og hvad forskning er? Han er inde på, at kvalitativ forskning ikke nødvendigvis er videnskabelig (s. 36). I sin bestemmelse af kvalitativ metode veksler han mellem praktiske bestemmelser (s. 49) og videnskabsteoretiske overvejelser (s. 49 ff) og ender med mellem linjerne at udtrykke en vis skuffelse over, at der ikke findes en “rigtig” ontologisk opfattelse. Henning Olsen mener ikke, at han lægger sine egne kriterier til grund (s. 200), og hverken “partsindlæg” eller “common sense” omtales som tiltalende platforme. Men hvordan defineres så Henning Olsens position?

Han løber risikoen for at skulle udlede kvalitetskriterier ud fra en position, som ikke vedkender sig at være en position.

2. Hvor autoritativ er “metodelitteraturen”, som Henning Olsen bruger som den autoritative kilde til kvalitetskriterier? Han nævner, at “metodelitteraturen” er søgt i databaser ud fra nøgleord (s. 11), men hvordan er litteraturen nærmere udvalgt og læst? Når han f.eks. s. 135 noterer, at “i metodelitteraturen nævnes og beskrives fænomenologi oftere som analysestrategi end diskursanalyse”, så kommer det vel meget an på, hvordan litteraturen er udvalgt. Ganske vist gennemgår Henning Olsen forskellige positioner i litteraturen, når han ikke finder konsensus. Men selv når der er konsensus i litteraturen, slipper man vel ikke for at tage stilling til det, man læser. Filmed giver den vedvarende omtale af “metodelitteraturen” i bestemt form anledning til at tro, at der ingen muligheder har været for udvælgelse, tolkning og vinkling. Men “metodelitteraturen” er ingen ekstern guddom. Kan man f.eks. ikke forestille sig, at de værker, som Henning Olsen kvalitetsvurderer, selv bidrager til “metodelitteraturen”? I Henning Olsens forståelse må svaret være nej. Hans ræsonnement har brug for en eksternt givet (udenlandsk!), autoritativ litteratur. Først kriterier, så bedømmelse. Men så enkelt fungerer den videnskabelige verden ikke. “Litteraturen” er produkt af videnskabelig aktivitet lige

så vel som den er en forudsætning herfor.

3. Er alle Henning Olsens kriterier fornuftige? Mange er indlysende, og de fleste er fornuftige, men bestemt ikke alle. Han undersøger for eksempel, om informanternes oplysninger er "tavst" tilstede, eller om der er enkelte, nogle eller mange af disse gengivet i en undersøgelse. Ved sidstnævnte forstås, at mindst en tredjedel af de sider, hvori analyser afrapporteres, indeholder illustrative tekstsegmenter (s. 166). Men der findes kyndige analysestrategier, som ikke sikrer, at citater spredes over hver tredje side. Henning Olsen anbefaler interview kassetet, hvis en informant fremstår som utroværdig (s. 233), men dette er ikke konsistent med en fortolkning af interviewpersonens (usande) udsagn i et repræsentant-perspektiv, som anbefales af Kvale (*Interviews*, Sage, 1996:220). Og er det altid påkrævet med en begrundet besvarelse af det ontologiske og epistemologiske spørgsmål og en stillingtagen til korrespondensprincippet (s. 250), hvis man også skal finde en hensigtsmæssig fremstillingsform i forhold til undersøgelsens målgruppe (s. 250)? Henning Olsen er mere optaget af en bruttoliste over kvalitetsspørgsmål end af vanskelige afvejninger mellem flere hensyn.

4. Ville vi alle være bedre stillet, hvis kriterierne blev fulgt til punkt og prikke? På mange punkter ville vi. Men omvendt er det vel også fint nok, at en eventuelt dårlig undersøgelse blotlægger sig

selv ved ikke at leve op til indlysende kriterier. Når Henning Olsens kvalitetssikringsspørgsmål eventuelt fører til, at "interviewplanlægningen relateres til kvalitativ metodelitteratur" (s. 249), og undersøgelse rummer en lang række begrundelser og refleksioner på særskilte punkter, risikerer man, at dårlige undersøgelser camoufleres under paradereferencer og pseudobegrundelser. Det skal jo netop være vægtige og overbevisende tiltag, som Henning Olsen flere steder nævner i sin checkliste. Men for at finde ud af, *hvad* der er vægtigt og overbevisende, må man bevæge sig uden for checklisterne verden. Der, hvor de vanskelige metodiske overvejelser finder sted mellem paradigmer, erfaringer, forbilleder, litteratur, konkrete felter, forskningsspørgsmål, og hele den praktiske og stoflige verden, gør hver kvalitativ undersøgelse til det, den er.

5. Kan man se bort fra den enkelte undersøgelses anvendelsessammenhæng? Henning Olsen gennemgår kun bøger, men af pladsmæssige grunde ikke artikler. Men for bøgernes vedkommende benytter han samme checkliste for bøger fra f.eks. universiteterne og fra CASA. Henning Olsen taler om forfatterne som "forskere" (s. 159), og han fravælger undersøgelser, der ikke er formelt videnskabelige (f.eks. specialer) (s. 160), men vedgår alligevel, at kvalitativ forskning ikke nødvendigvis er videnskabelig (s. 36). Henning Olsen nævner selv, at der

må tages højde for målgruppen (s. 250) og dermed vel også for anvendelsessammenhængen, men det har ingen konsekvenser for checklisten som sådan.

I de senere år har videnssociologien imidlertid noteret sig fremvæksten af nye vidensformer (f.eks. Gibbons' såkaldte modus II), der i modsætning til den klassiske universitære forskningsviden produceres mere direkte i sin anvendelsessammenhæng, og som produceres under hensyntagen til en række udvidede kriterier i forhold til de konventionelle videnskabelige. Mange kvalitative undersøgelser ser ud til at tilhøre disse nye vidensformer. Jeg hævder slet ikke, at de nye vidensformer kan og bør frigøre sig fra videnskabelige kvalitetskriterier. Men om fuldstændig samme checkliste skal benyttes til en decideret forskningsafhandling og f.eks. en praktisk evalueringsrapport kunne have fortjent en nærmere diskussion.

6. Lever Henning Olsens undersøgelse op til Henning Olsens egne kriterier? Selv om der ikke er tale om en kvalitativ interviewundersøgelse, er mange af kriterierne så almindelige for videnskab, at det spørgsmål kan stilles. Henning Olsen har bedt de 15 forfattere til værker, der evalueres i dybden, om at give kommentarer hertil. Det har givet anledning til "såvel indholdsmæssige som sproglige korrektioner" (s. 209, note 14). Jeg vil gerne vide mere om, hvad eventuelle uenigheder har gået på, for der må have været stærke sager imellem.

Og hvordan har Henning Olsen henvendt sig til institutionerne for at få meldinger om kvalitative undersøgelser? Hans følgebrev og spørgeskema kommenteres (s. 159), men jeg har ikke fundet en gengivelse af disse. Sagen er måske mere kilden end som så, for har Henning Olsen fortalt forskerne, at han ville lave en kvalitetsvurdering af deres undersøgelser? Jeg overlades til min hukommelse på dette punkt, men jeg mindes ikke selv at have læst noget om nogen kvalitetsvurdering, da jeg angav mine egne værker i den forbindelse. Det er vel også metodisk godt nok, fordi nogle forskere måske ville have holdt igen med at udlevere deres undersøgelser. På den anden side, er det godt nok, at der er gennemsigthed for læserne af en undersøgelse, men ikke for dem, der deltager? Og er det godt nok, at Henning Olsen ikke deler sine refleksioner med læserne om, i hvilket omfang han har ekspliciteret en undersøgelses formål for de personer, der deltager i undersøgelsen? Ville det ikke have været konsistent med Henning Olsens bud om, at "alle aspekter af en forskningsproces bør leve op til kravet om argumenteret gennemskuelse, så læseren tildeles mulighed for at kigge forskeren over skulderen" (p. 149), om han havde frilagt dilemmaet mellem svarprocent og åbenhed og havde redegjort for sine formodentlig grundige, men vanskelige overvejelser over følgeskrivelsens formuleringer?

Pointen rejses ikke for at polemisere mod Henning Olsens iøvrigt generelt set ganske grundige og stringente fremgangsmåde. Men eksemplet viser, at metodiske overvejelser ofte er mere vanskelige end blot at bruge checklister med kvalitetskriterier. Checklisten er allerhøjest en hjælp til den kyndige eftertanke, ikke en erstatning herfor. Og som Henning Olsen selv strejfer (s. 208), så er der vigtige kvalitetskriterier – f.eks. om der er tale om en interessant undersøgelse! – som han ikke tager med, og som ikke kan reduceres til checklisteformens kriteriologi. Vi lærer ikke meget om en undersøgelse ved kun at fokusere på, hvad den mangler i forhold til en checkliste.

Henning Olsen virker så bekymret for en position, hvor "anything goes", og hvor "intet blot nogenlunde sikkert kan udsiges om nogeting" (s. 242), at han ser kategorielle domme ud fra en klar kriteriologi som det eneste alternativ. Imidlertid giver en sådan kriteriologi selv problemer. Det er problematisk at udlede den, og den kan have kedelige konsekvenser. Den fører til en overvægt på en undersøgelses mekaniske aspekter og en underfokus på de forståelsesmæssige.

Men er et vigtigt budskab i kvalitativ metode ikke, at ethvert design forudsætter en indgående forståelse af feltet og undersøgelsessituationen? De metodiske overvejelser i et konkret projekt må tage paradigmet, forskningsspørgsmålet, arbejds-

betingelserne, ressourcerne, tidligere erfaringer, de sociale relationer, feltets beskaffenhed, emnets stofflighed, anvendelses- og formidlingsformer og selvfølgelig undersøgelsens overordnede sigte i betragtning. Det betyder ikke en forkastelse af al kriteriologi. Men kriteriologien behøver heller ikke gøres til en ufravigelig, ekstern dommer. Kriteriologien kan tildeles en mere nuanceret og mindre kategorisk funktion i den videnskabelige kvalitetsvurdering. Det er Thomas Schwandt for eksempel inde på i *Evaluation Reconsidered* (Peter Lang 2002).

Peter Dahler-Larsen
Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet

Thomas P. Boje & Bengt Furåker (red.): *Post-Industrial Labour Markets: Profiles of North America and Scandinavia*. London og New York: Routledge 2003 (290 sider).

Antologiens artikler omhandler alle en sammenligning mellem fire lande, USA, Canada, Sverige og Danmark. Den er inddelt i tre afsnit med fire artikler i det første om institutionelle strukturer på arbejdsmarkedet, seks artikler i afsnittet om arbejdsmarkedet og velfærdsregimer, samt en arti-

kel i det sidste afsnit om sammenligninger med andre OECD-lande.

I introduktionen præsenterer Boje og Furåker de centrale temaer i bogen: Hvordan arbejdsmarkedet er struktureret, og hvordan det fungerer i en periode præget af øget konkurrence forårsaget af globalisering og internationalisering af økonomien, samt af skiftet fra industrisamfund til service- og videnssamfund. De gennemgår videre de grundlæggende problemstillinger og diskussioner, som har præget den samfundsvidenskabelige diskurs om disse temaer, hvorefter de redegør for begrundelserne for, at bogens artikler indeholder komparationer af netop disse fire lande. Dels nogle pragmatiske og dels nogle analytisk funderede begrundelser. Som i alle andre tilfælde er det vanskeligt at komme med analytisk funderede begrundelser for lige netop dette valg, og som de fleste andre relaterer forfatterne sig til, at landene repræsenterer nogle typer eller modeller.

Afsnittet om de institutionelle forhold på arbejdsmarkedet indledes med en artikel af Boje og Lindquist om fagforeninger (af en eller anden grund – også videre i bogen – kaldet *labour movements*) og kollektiv aftaleregulering. Ud over kortfattede beskrivelser af forholdene i de enkelte lande står sammenligningerne stærkt i denne artikel. Der er nogle gode og ret grundlæggende overvejelser over de teoretiske ansatser til forklaring af forskelle og ligheder. Det er der

kommet en god og lærerig artikel ud af, til trods for emnets kompleksitet. Ofte er de enkelte beskrivelser af landene i sådanne analyser behæftet med store fejl og mistolkninger, men i denne artikel er disse ret begrænsede.

I den følgende artikel om den lovgivningsmæssige regulering af ansættelsesforholdet præsenterer Rafael Lindquist en gennemgang af de fire landes grundlæggende principper i reguleringen hvad angår ansættelser, individuelle og kollektive afskedigelser, samt ansattes medbestemmelse og -indflydelse. Afslutningsvist diskuteres disse reguleringers konsekvenser for fleksibilitet på arbejdsmarkedet, og nogle generelle forskelle i reguleringsprincipper bliver trukket frem og diskuteret. Uden at fortabe sig for meget i detaljer giver artiklen et fint overblik over de store forskelle, der er mellem USA og Canada på den ene side og Sverige og Danmark på den anden, og den demonstrerer lige som den foregående artikel, hvor lærerigt det kan være at lave sammenlignende analyser.

Med afsæt i bl.a. Esping-Andersens decommodificeringsbegreber og en funktionalistisk statsanalyse sammenligner Furåker og Lindquist i den fjerde artikel velfærdsstatens omfordeling, rolle som arbejdsgiver og specielt den statslige arbejdsmarkedspolitik i de fire lande. Ikke overraskende finder de, at Danmark og Sverige har en meget mere udpræget statslig omfordeling end USA og Canada, at arbejds-

løshedsforsikringen er meget mere generøs, og at Danmark og Sverige også anvender betydeligt flere ressourcer på en aktiv arbejdsmarkedspolitik.

Det andet afsnit om *Labour market outcomes and welfare regimes* indledes med en artikel af Boje om alders- og kønsforskelle i arbejdsstyrken, og den indeholder en række grundlæggende analyser af udviklingen i de fire lande og diskuterer bl.a. migration, kvalifikationer, velfærdsstat og familiestrukturers indflydelse på udbudet af arbejdskraft. Videre gennemgås nogle centrale variable vedrørende mængden af arbejde (deltid og arbejdstid), og der konkluderes på de fremfundne forskelle mht. køns- og aldersstrukturer.

Temaet i den følgende artikel af Boje er skiftet fra et industri- til et servicesamfund, og han belyser detaljeret de grundlæggende udviklingstræk i de fire lande og relaterer disse til velfærdsstatens udvikling og den kønsmæssige segmentering i beskæftigelsen. Ganske vist påpeger han nogle fælles udviklingstræk mellem samtlige lande (han konkluderer bl.a. at: "Today all four countries are post-industrial" (p.145)), men finder også her – specielt angående velfærdsstatens rolle – nogle store forskelle mellem på den ene side USA og Canada og på den anden side Danmark og Sverige.

Hansen tager i den følgende artikel tråden op om skiftet fra industri- til servicesamfund, idet han undersøger

beskæftigelsesstrukturen og uddannelsesforholdene i landene. Han undersøger tesen om, at beskæftigelsesstrukturen i det post-industrielle samfund er dualiseret i "occupations based on theoretical knowledge" og "a rather large proportion of unskilled service occupations" (p.150) og gennemfører en spændende analyse af udviklingen i de fire lande og påpeger vanskelighederne ved at komme frem til entydige resultater. Han kan således heller ikke bekræfte denne polariseringstese. Den samme analyse foretages med et konsperspektiv, og lighederne mellem landene er mere slående end forskellene. Hans analyse af uddannelsesniveaut i landene viser – ud over klare tegn til konvergens – at uddannelsesniveaut er stigende, og at det er højere i USA og Canada end i Sverige og Danmark.

I den følgende artikel beskriver Furåker udviklingen i arbejdsløsheden ud fra en række variable og diskuterer på den baggrund nogle centrale teser og forestillinger om sammenhænge mellem reguleringer og strukturer på arbejdsmarkedet, hvor den hyppigst forekommende i debatten jo er den amerikanske succes kontra den europæiske sclerose på området. Afslutningsvist rejser han en række spørgsmål ud fra de modsætninger, der er i argumentationen og empirien. Han kommer vel ikke med nogle endelige forklaringer selv, men han konstaterer, at "there has been too much focus on the United States as a model to look up to"

(p.183), idet han konstaterer, at andre lande med lignende fleksible strukturer har haft langt større problemer (f.eks. Canada), og at nogle lande med "stive" strukturer periodevist har kunnet udvise samme grad af succes (Sverige i 1980'erne og Danmark i 1990'erne).

Boje og Grönlunds artikel om "Flexibility and employment insecurity" indledes med en gennemgang af litteraturen om fleksibilitet, som er relateret til teserne om det post-industrielle samfund. Som de bemærker er "the theories of flexibility [...] primarily abstract constructions" (p.192) og ikke altid lige godt funderet i empirien. Deres bidrag til antagelserne om fremkomsten af et mere fleksibelt arbejdsmarked koncentrerer om numerisk fleksibilitet og arbejdstidsfleksibilitet i de fire lande. De konstaterer bl.a., at den gennemsnitlige ansættelsestid igennem de seneste ca. 20 år er længst i Sverige (omkring 10 år) og kortest i USA (6-7 år), mens den i Danmark og Canada er et sted imellem disse (omkring 8 år). Over den 20-årige periode er den numeriske fleksibilitet i de enkelte lande imidlertid nogenlunde stabil. Arbejdstiden har over en 20-årig periode været svagt voksende i USA og Sverige og faldende i Canada og Danmark, og deres mål på arbejdstidsfleksibilitet iøvrig efterlader et indtryk af ret forskelligartede udviklingstendenser. Derfor er det da også vanskeligt at komme med forklaringer og sammenhænge, så de konkluderer da også at

the empirical evidence examined in this chapter provides mixed support to the theories arguing that strong employment protection is detrimental to labour market flexibility (p.208).

M.a.o. er deregulering ikke nødvendigvis vejen til større fleksibilitet på arbejdsmarkedet.

Afsnittets afsluttende artikel er om løndannelse og arbejdsløshed af Boje og Madsen. De præsenterer de generelle antagelser om forholdet mellem løn og arbejdsløshed og de mange undersøgelser, der argumenterer om betydningen af løndannelsens institutionelle strukturer. Deres egen vurdering er, at løndannelsen må formodes at være stærkt påvirket af institutionelle forhold, og de forventer således, at deres undersøgelse af de fire lande vil udvise store forskelligheder. Dette mener de at kunne bekræfte med de data, de præsenterer. De påviser videre, at Canada og USA har betydeligt højere løndifferentiering end Sverige og Danmark, ligesom lavtlønnede jobs er mere udbredte i Nordamerika og mobiliteten ud af dem er mindre end i de skandinaviske lande. Endelig mener de også at kunne tilbagevise tesen om en sammenhæng mellem løndannelse, lønmobilitet og antallet af arbejdspladser.

Den sidste artikel i antologien er af Furåker, og han sammenfatter nogle af de centrale og gennemgående

teser i bogen i en række empiriske analyser af de fire undersøgte lande og de øvrige OECD-lande. Hermed perspektiveres de relative placeringer af landene mht. deltagelse i arbejdslivet og beskæftigelsen fordelt på post-industrielle sektorer. Videre viser analyserne, at beskæftigelsesraterne og "arbejds-mobiliseringsraterne" (graden af faktisk anvendt potentiel arbejdsmængde) set i sammenhæng med graden af den sociale sikkerhed typisk er U-formet, dvs. at lande med en lav og en høj social sikkerhed har højere arbejdsdeltagelse end lande med en medium grad af social sikkerhed.

Antologiens styrke er, at den er meget homogen og gennearbejdet og tager nogle helt grundlæggende temaer op. Derved adskiller den sig fra den brede mængde af antologier, hvor sammenhængen mellem de enkelte artikler ofte kun skyldes det lim, som siderne er hæftet sammen med. Det er altså ikke tilfældet her. Om det er en god ide lige netop at sammenligne USA, Canada, Sverige og Danmark kan jo altid diskuteres, og det afhænger i høj grad af, hvad en sammenligning egentlig går ud på. Nogle af artiklerne i antologien har en tendens til at nøjes med at beskrive forskelle og ligheder, men de fleste har videre ambitioner i retning af at bruge sammenligningerne til at komme frem til forklaringer eller forståelser. Det lykkes heldigvis ikke altid for forfatterne. (Hvis det gjorde, ville der være noget galt – ihvertfald

når det drejer sig om detaljerede fænomener.) Men de fremfundne resultater bruges oftest til at diskutere, hvilke strukturer og institutionelle rammer, der har hvilke konsekvenser for arbejdsmarkedets funktionsmåde og konsekvenser. Et gennemgående træk er således interessen for spørgsmålet om markedsregulering er bedre end en social regulering.

En kritik af antologien kan således ikke rettes mod, hvad der står i den, men hvad der ikke står. Alle artikler er på deres præmisser konsistente og homogene (en opridsning af de centrale problemstillinger og teori efterfulgt af en empirisk analyse af de fire lande), og derfor er antologien yderst velegnet som materiale til tilegnelse af "state of the art" inden for komparativ arbejdsmarkedsforskning – ikke mindst til undervisningsbrug. Og antologien er også en god kommentar til debatten om post-industrialisme eller ej.

Hvad der ikke står – hvad der efter min mening kunne have gjort antologien bedre – er en lidt mere udfoldet perspektivering af diskussionen om, hvilken reguleringsmåde, der er bedst. Altså en relativisering til en bredere paradigmediskussion. Denne bliver tydeligst antydnet i de artikler Furåker er med i, men er oftest kun et atavistisk ekko af den vellykkede "svenske model". I 1990'erne er den i store træk blevet gjort til en officiel EU-strategi: "The high road to competitiveness" og "flexicurity" skal udkonkurrere USA's libera-

listiske kapitalisme. Succesen for den fastlandseuropæiske afsværgen af en keynesiansk akkumulationsstrategi og en tilslutning til en monetaristisk antiinflationær strategi kombineret med en relativ høj grad af social sikkerhed er afgørende for vores allesammens fremtid – ikke mindst afhængig af, om det lykkes at fastholde et levedygtigt kompromis mellem repræsentanterne for kapital og arbejde.

Antologien leverer grundstoffet eller -materialet til en analyse af en sådan strategis success.

Jens Lind

Institut for Sociale Forhold og Organisation, Aalborg Universitet

Anne-Louise Sommer: *De dodes haver – den moderne storbykirkegård.* Odense: Syddansk Universitetsforlag 2003 (296 sider).

Når man får Anne-Louise Sommers nyeste bog, *De dodes haver*, i hånden, så ved man instinktivt og øjeblikkeligt, at der er tale om en i sandhed og bogstaveligste forstand stor bog. Det er en tyk og tung bog, der kæler for detaljen, og en udgivelse, som omhandler noget så spændende som de steder, vi normalt ikke og i hvert fald ikke længere frivilligt opsøger – nemlig de dodes steder. Sommer har tidligere udgivet flere skrifter, hvori hun indgående har behandlet netop dødens steder, kirkegårde og begravelseskultur, men denne bog må på grund af sit omfang og sin gennemarbejdede karakter betragtes som hendes magnum opus til dato, der både i omfang, flotte illustrationer, teoretisk underbygning og empirisk belysning er uovertruffen på dansk grund. Det er samtidig også en bog, der i sin empiriske perspektivering be-

væger sig ud over Danmarks grænser og illustrerer sine pointer med fortællinger om og billeder fra hele den vestlige verdens begravelseskultur ved at betone forskelle og ligheder. For sociologer ligger det spændende i bogen i, at det udover at være beretningen om begravelseskultur, også og måske mere interessant er en fortælling om modernitetens fremvækst og den indvirkning, denne epoke havde på rum, byliv, naturopfattelse og samfundsplanlægning, der kan være supplerende for det overordnede modernitetsperspektiv med en mængde specifikke og minutiose detaljer om livets skyggeside, døden, og vores forandrede forhold hertil.

Igennem bogen gennemgår Sommer kronologisk temaer som det antikke Nekropolis via middelalderens og barokkens karakteristiske begravelseskulturer og dodekulte op til nutidens storbykirkegårde. Kendetegnende og befriende for bogen er det, at Sommer ikke gør sig til smagsdommer over den æstetiske værdi, der ligger i de forskellige historiske udtryksformer, som begravelseskulturen

har antaget, men nøgternt præsenterer og forklarer årsager, sammenhænge og konsekvenser i et sprog, som både er smukt formuleret, men samtidig også lettilgængeligt. Fraværrets æstetik, som bogens sidste sektion hedder, omhandler nutidens kirkegårdskultur, og når man påtænker den senere tids danske diskussion af, hvad der er tilladt og ikke tilladt på en kirkegård, så har bogen også en del at bidrage med som et historisk bagtæppe for denne diskussion. *De dodes haver* er en bog, der både i tekst og billeder vil appellere til enhver, der har interesse i livets og dødens historiske udvikling i en særdeles fornem indpakning, som Syddansk Universitetsforlag også skal roses for at have satset på. Det er for sjældent, at universitetsforlagene investerer i, at formen også står mål med indholdet – men det er tydeligvis tilfældet med Sommers nyeste bog, som varmt kan anbefales.

Michael Hviid Jacobsen
Institut for Sociale
Forhold og Organisation,
Aalborg Universitet

C. Wright Mills: *Den sociologiske fantasi*. København: Hans Reitzels Forlag 2002 (247 sider). Forord v. Michael Hviid Jacobsen. Oversat af Tom Havemann.

C. Wright Mills (1916-62) blev som amerikansk sociolog og debattør i sin korte levetid – og efter – mest kendt for *The Sociological Imagination* fra 1959, nu oversat i Hans Reitzels Forlags ihærdige oversættelsesvirksomhed udi sociologiske hovedværker. Selvom bogen må ses i lyset af opgøret med Parsons strukturfunktionalisme for et halvt århundrede siden, indeholder den mange pointer, som nok altid vil være aktuelle for sociologer at forholde sig til. Faktisk er det på høje – og derfor på rette – tid, at “den sociologiske fantasi” ikke bare er noget, man i sociologiske miljøer henviser indforstået til, men derimod (gen)læser. Ovenikøbet kan bogen sagtens læses uden for sådanne miljøer.

Centralt for Mills er relationen mellem “private problemer” og “sociale anliggender”. Denne relation bør for Mills at se være sociologiens genstandsfelt. Således vil sociologien ikke forfalde til at fokusere på individuelle problemer, men ej heller til at lade individet ude af syne. Titlen lægger op til en konstruktiv og idéskabende tilgang til sociologien som et forholdsvis nyt vidensområde under stadig udvikling. Værket kan i positiv forstand ses som et bidrag, der befinder sig

“.. mellem Webers pessimistiske udsigter og Marx’ optimistiske vision om et nyt samfund” (som Donald Hogdes skrev i 1969, her citeret fra forordet s. 10-11). Men bogens indhold er først og fremmest en kritik af eksisterende og dominerende forskningstilgange, herunder især “grand theory” og “abstracted empiricism”.

Måske skal man læse hele bogen for at få et dækkende indtryk af, hvad Mills forstår ved “sociologisk fantasi”, men klart er det, at sociologien må “låne” fra andre vidensområder for at være tilstrækkelig fantasifuld. Her nævner Mills især historisk viden og psykologisk refleksionsmetode, og som en god sociolog bør man turde at bevæge sig ud på “gisningernes” gyngende grund (s. 62). Det optimale er at være “hensat i en tilstand af uforfalsket, intellektuel forundring” (s. 110). Mills har aldrig set det hos de unge mænd, der håndplukkes til forskningsinstitutter fra amerikanske collegestudier, men søger

en nysgerrighed af den type, der tvinger bevidstheden til at rejse, hvorhen det skal være og med ethvert tænkeligt middel, til om nødvendigt at omforme sig selv for at skaffe sig viden (s. 111).

Læs selv videre, bl.a. om samfundsforskerens og underviserens politiske opgaver, fx i kapitel 10.

Forordet er loyalt over for Mills understregning af rela-

tionen mellem det private og det sociale ved at give os et sociologisk-fantasi-blik på hans værk og ham selv på en sådan måde, at det enkelte værk såvel som forfatteren fremstilles i sin unikhed samtidig med, at læseren får indsigt i, hvad værket og forfatteren var omgivet af i slutningen af 1950’erne. Store dele af *Den sociologiske fantasi* er skrevet i Danmark, og Mills’ ophold her har tilsyneladende kun appelleret til hans ind mellem ret furiose tone. Palle Rasmussen (1997) har i hvert fald overleveret Mills’ ikke særligt begejstrede betragtninger over Danmark og de faglige miljøer.

Oversættelsen virker flydende og upåklagelig – og endelig en bog uden korrekturfejl.

Inge Kryger Pedersen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Ulrich Beck & Johannes Willms:
Samtaler med Ulrich Beck: Frihed eller kapitalisme.
København: Hans Reitzels Forlag 2002 (215 sider).

Det er for tiden umådeligt populært at udgive samtaler eller interviews med samtidens store akademiske skikkelser, og særligt i sociologien har der vist sig et umættet marked herfor. Det danske marked har tilsyneladende ikke været immun herfor.

Samtaler med Ulrich Beck er blot ét eksempel herpå, hvor

oversatte tematiserede samtaler med Johannes Willms bringes på dansk grund. Man kan som udgangspunkt sige, at bogen udgør en blanding mellem relativt få nye "afsløringer" og en vis del allerede kendt materiale, der blot formidles i en mindre teorinær, mindre stringent strukturet og mere letlæselig form.

Det spændende og fascinerende ved bogen forekommer mig netop at være, at den formår at gøre et stort og omfattende teorikompleks mere fordøjeligt og jordnært, end Becks egen efter min mening til tider lettere utydelige eller langtrukne argumentation i hans egne bøger er i stand til. Den pingpong, der foregår mellem Beck og Willms, er ganske god til at illustrere indholdet, eksemplificere og trække essensen frem i forfatterskabets centrale dele med ofte komplekse og abstrakte begreber som individualisering, refleksivitet, arbejdets nye betydning, risiko, globalisering og det kosmopolitiske samfund, selvom spørgsmålene til tider paradoksalt nok ender med at være betydeligt længere og mere finurlige end selve svarene. Dette er måske en lidelse, som den akademiske verden i særlig grad fremavler?

Bogen viser dog således også, at akademikere til tider faktisk kan fatte sig i korthed. Beck svarer således ganske godt for sig igennem hele bogen, virker veloplagt og til tider endda humoristisk, til trods for at han flere steder i samtalerne fremviser en pessimistisk indstilling, der er

grænsende til det afgrundsdybe og nærmest apokalyptiske. En bog som denne ville dog have haft glæde af en kort og oversigtsmæssig dansk introduktion til Becks forfatterskab som en vejledning til læseren, da bogen tydeligvis forudsætter et forudgående og relativt indgående kendskab til Becks egne bøger og derfor skal betragtes som et "supplement" til feinschmeckeres kendskab i stedet for som en introduktion i sig selv eller et enkeltstående værk.

Helhedsindtrykket, der står tilbage efter endt læsning, er, at Beck har meget at tilbyde sociologien, såvel på det videnskabelige som på det mere politisk visionære plan.

Anthony Giddens & Christopher Pierson: *Samtaler med Anthony Giddens: At forstå moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag 2002 (236 sider).

På samme måde som samtalerne med Ulrich Beck ovenfor er der også udgivet en pendant om Anthony Giddens i Hans Reitzels Forlags nye og spændende serie. Hvor Giddens nok i mange år har været mere kendt blandt danske sociologer, end tilfældet er med Beck, så tilbyder samtalerne mellem ham og Christopher Pierson alligevel nye vinkler og gode svar på konkrete spørgsmål, som de fleste, der har læst Giddens, ville føle et behov

for at stille og få konkrete svar på. Dette får man således igennem bogens kapitler. Man får samtidig, som tilfældet også var med bogen om/af Beck, en mere menneskelig vinkel på forfatterskabets mange facetter og kan følge med i en diskussion og dialog, der til tider virker meget levende, mens den til andre tider forekommer relativt monoton og monologisk, som når Giddens taler om sin opvækst.

Det er dog kendetegnet, at Giddens svarer ret kort og præcist selv i forhold til Beck, hvilket mange måske vil lægge en større betydning i, end jeg her vil gøre. Igennem bogen om/af Giddens gennemgås i livskronologisk forstand barndommen og den intellektuelle løbebane, de tidlige gennemgange af sociologiens klassikere, de banebrydende strukturations- og modernitetsteori, identitets- og intimitetsperspektivet samt de senere års flirten med formuleringen af et nyt politisk program for den britiske venstrefløj og den verdenspolitiske dagsorden.

Bogen afsluttes med et, efter min mening, underligt sammensurium af egne og mindre kendte bidrag fra Giddens' hånd samt flere samtaler med bl.a. George Soros og et interview fra *New Statesman*. Dog er det positivt at bemærke, at der i denne bog leveres den hos Beck manglende introduktion til Giddens' forfatterskab, der kontekstualiserer læsningen af de følgende samtaler, og giver læseren, der ikke skulle være bekendt med Giddens'

omfattende produktion og spændvidde, et vist oversigtsmæssigt indblik heri.

Målgruppen for denne slags "samtalebøger" er svær at definere og afgrænse, men der er formentlig tale om studerende eller forskere, for hvem den samtalende

forfatters produktion allerede er velkendt, og som ønsker en mere personlig og afslappet vinkel på forfatter-skabet eller anekdotisk information om et akademisk "idol" som eksempelvis, hvilken fodboldklub vedkommende fra barnsben har støt-

tet, politiske sympatier eller sociologiske visioner, som bøgerne hver især rummer gode eksempler på.

Michael Hviid Jacobsen
Institut for Sociale
Forhold og Organisation,
Aalborg Universitet